

TEXNIKA VA TEXNOSFERA TUSHUNCHALARINING FALSAFIY MOHIYATI

Salimov Baxriddin Lutfullaevich

Toshkent davlat transport universiteti professori v.b.

Erkinov Shaxboz Tulqin o'g'li,

Maxammatova Maftuna Xusinbay qizi.

Toshkent davlat transport universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ma'lumki, texnikaning qat'iy va bir ma'noli falsafiy ta'rifi hali ham mavjud emas. Intuitiv ravishda har birimiz texnika nima ekanligini tushunamiz. Har bir aqli raso odam kundalik hayotda, uyda yoki ishda o'zini o'rab turgan texnik qurilmalar va vositalarga yo'naltiradi. O'z-o'zini tashkil etishning yangi shakllari texnik mutaxassislarni ilmiy-texnik taraqqiyotga aqliy va ma'naviy moslashtirish muammosini dolzarblashtiradi.

***Kalit so'zlar:** ratsional-texnik kontseptsiya, texnogen jamiyat, sinergetika, tasodifiylik, texnosfera.*

ABSTRACT

It is known that there is still no strict and unequivocal philosophical definition of technology. Intuitively, each of us understands what technique is. Every sane person is oriented to the technical devices and tools that surround him in everyday life, at home or at work. New forms of self-organization make the problem of mental and spiritual adaptation of technical specialists to scientific and technical progress urgent.

***Key words:** rational-technical concept, technogenic society, synergetics, randomness, technosphere.*

KIRISH

Texnikaga oid turli falsafiy tushunchalar mavjud bo'lib, shulardan biri, ratsional-texnik konsepsiya hisoblanib, u yangi davr madaniyatiga xosdir. Uning asosiy tamoyillari F.Bekon, T.Gobbs, R.Dekart, B.Paskal asarlarida bayon etilgan. Mazkur kontseptsiyada ularni quyidagi qoidalarini keltirish mumkin:

- Hunardan muhandislik kasbiy madaniyatiga aylanib borayotgan texnika tabiiy fanlar yutuqlariga asoslanadi.
- Texnika ratsionaldir va uning mohiyati qat'iy mantiqiy va matematik hisob-kitoblarda asoslanadi.
- Texnika ilmiy amaliyotning bir turi bo'lib, ilmiy tadqiqot tuzilmasi tarkibiga kirishi kerak.

- Texniklar texnogen jamiyatning texnik asoslarini ta'minlash uchun mo'ljallangan maxsus intellektual elita sifatida ilmiy usullarga muvofiq tayyorlanishi kerak.

- Texnika muhandislik mehnati uchun erkin bozorni talab qiladi. Ushbu g'oyalar ta'siri ostida Angliyada sanoat inqilobi boshlandi, u keyinchalik kontinental Evropani qamrab oldi. Oliy politexnik ta'limning paydo bo'lishi va muhandis-texnik mutaxassislarning ijtimoiy mavqeining o'sishi muhim yutuq bo'ldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Sinergetika tushunchasi. Uning kelib chiqishida Shtutgar universiteti professori G.Haken turgan. Ushbu kontseptsiya texnik tizimlarning dinamikligi va o'zini o'zi tashkil etish g'oyasini amalga oshiradi. Mazkur tizimda quyidagi yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Texnika har qanday tizim kabi, dinamikdir, uning ishlashi tasodifiylik, tartibsizlik va o'z-o'zini tashkil etishning alohida roli bilan bog'liq.

- Texnik tizimda tebranishlar muqarrar ravishda to'planadi, bu omillarning ma'lum kombinatsiyasi ostida bifurkatsiyaga aylanadi va tartibsizlikni keltirib chiqaradi, bunda texnikaning ilgari noma'lum xossalari va xususiyatlarining paydo bo'lish ehtimoli bo'ladi.

Bunday o'z-o'zini tashkil etish natijasida murakkab texnik tizimlar inson nazoratidan chiqib ketishi, texnogen ofatlarga, uslubiy ziddiyatlarga va hatto dunyoqarashning qarshilgiga olib kelishi mumkin. Texnika rivojlanishining ushbu mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarining yig'indisi kelajakka zarba bo'lishi mumkin. Chunki, inson texnikaning barcha xususiyatlarini bilmaydi.

Texnik qurilmaning ongli ravishda ishlab chiqilgan tabiatiga qaramay, texnika har doim inson tomonidan yaratilgan ideallashtirilgan sxemadan ko'proq narsa bo'lib chiqadi. O'z-o'zini tashkil etishning yangi shakllari texnik mutaxassislarni ilmiy-texnik taraqqiyotga aqliy va ma'naviy moslashtirish muammosini dolzarblashtiradi.

Evolyutsion kontseptsiya texnika falsafasi va texnofan tarixi chegarasida ishlab chiqilmoqda. U Darvinning evolyutsion nazariyasidan va insonning mehnat qurollari faoliyati nazariyasidan (F. Engels) kelib chiqadi, unga ko'ra, insonning turlari va populyatsiyasining evolyutsiyasida asosiy rolni mehnat (texnika) o'ynagan.

Texno-aksiologik kontseptsiya texnikaning ijtimoiy-madaniy belgilanishiga alohida e'tibor beradi, xususan, texnikani ijtimoiy-madaniy dasturning elementi sifatida ko'rib chiqadi.

Ma'lumki, texnianing qat'iy va bir ma'noli falsafiy ta'rifi hali ham mavjud emas. Intuitiv ravishda har birimiz texnika nima ekanligini tushunamiz. Har bir aqli raso odam kundalik hayotda, uyda yoki ishda o'zini o'rab turgan texnik qurilmalar va

vositalarga yo'naltiradi. Mutaxassislar o'rganiladigan yoki o'zlari yaratadigan texnika turlari va qurilmalarning qanday nomlanishini aniq bilishadi. Ammo bularning barchasi faqat insonning texnik faoliyati ob'ektlari, uning texnik harakatlari va mulohazalarining moddiy natijalaridan kelib chiqadi. Aniq ta'rif berishga har qanday urinish aql bovar qilmaydigan darajada qiyin bo'ladi. Masalan, "texnika" deganda sun'iy ravishda yaratilgan buyumlar nazarda tutilgan bo'lsa, unda shahar binolari, rasm va haykallar, sanoat chiqindilari haqida nima deyish mumkin? Uy hayvonlari va madaniy o'simliklar haqida nima deyish mumkin, ular ham sun'iy ravishda yaratilganku? Bundan tashqari, biz ko'pincha "uchuvchi texnikasi" (uchuvchilar uchun), "o'yin texnikasi" (musiqachilar uchun), "o'qish va yozish texnikasi" (maktab o'quvchilari uchun), "ruhiy texnika" (psixologlar uchun) haqida gapiramiz. Agar bu fikrni davom ettirsak, muhokama qilish yana davom etadi. O'rganish, xotira va hatto "sevgi texnikasi" haqida, shuningdek, odamlar va davlatni boshqarish texnikasi, rasm chizish texnikasi, pianino chalish va hokazolar haqida gapirish mumkin. Demak, bular texnikaning hatto ruhiy, ma'naviy va ijtimoiy sohalarga ham o'zgarishlar kiritish uchun kirib borishidan dalolat beradi. Shunday ekan, ushbu atamadan foydalanishda barcha holatlar hisobga olinishi kerak!

Texnosfera - bu yerda va kosmosda mavjud barcha ishlaydigan va ishlaymaydigan texnik ob'ektlar va ular faoliyatining yig'indisidir. Texnosfera faoliyat tarkibiga suv, tuproq va atmosferaning kimyoviy tarkibidagi o'zgarishlar kiradi. Yer qobig'ining yer osti ishlari ko'rinishidagi o'zgarishlar, ya'ni yer ostidan tabiiy boyliklarni tinimsiz qazib olinishi, o'rmonlarni kesish, yerlarni haydash, botqoqlarni quritish, suv omborlarini yaratish va boshqalar natijasida yuzaga keladigan biogeotsenotik o'zgarishlar ham shular jumlasidandir.

Texnosfera insonning farovon yashashini ta'minlash va uning turmush sharoitini yaxshilash uchun yaratilgan va rivojlangan.

Texnosfera - bu ijtimoiy tashkil etilgan texnikaning fazoviy-vaqt tizimi. Materiya shakllari esa - texnika va u tomonidan boshqariladi. Materiya – harakatining texnologik shaklidir. Insonning mehnat va intellektual salohiyatini shakllantirish va mustahkamlash uchun mo'ljallangan texnik elementlardan vujudga kelgan texnosfera asta-sekin nafaqat sun'iy yashash muhitini shakllantiradi, balki jamiyatning tashqi dunyo bilan moddiy va energiya almashinuvini amalga oshiradigan "fiziologik" tizimiga aylanadi.

Texnosfera geosferaning chuqurligiga ham, uning chegarasidan tashqariga ham, kosmosda ham rivojlanishi uchun nazariy jihatdan cheksiz imkoniyatlarga ega. Har qanday nisbatan mustaqil tizim kabi texnosfera ham ichki qonunlari va strukturasi

ega. Shuningdek, faoliyat va rivojlanish, ya'ni, o'z-o'zini rivojlantirishga qodir bo'lgan qonuniyatlarga bo'ysunadi,

Texnosferaning jamiyat tomonidan ongsiz ravishda o'z-o'zidan rivojlanishi bir qator keng ko'lamli salbiy oqibatlarga olib keldi. Boshqacha qilib aytganda, insoniyat tarixi davomida texnosfera faqat biosfera resurslari bilan chegaralanib, o'z-o'zidan rivojlangan. 20-asrdan boshlab yangi texnik tizimlarning yaratilishi yaxshilik va yomonlik keltira boshladi (ekologik ofatlar va inson faoliyati bilan bog'liq ekologik buzilishlar). Texnosferaning keyingi o'z-o'zidan rivojlanishi insonning farovon mavjudligiga tahdid soldi. Shu sababli, kelajakda noosferaning ajralmas qismi sifatida texnosferaning biosfera va insonning normal mavjudligining talablarini hisobga olgan holda ilmiy asoslangan rivojlanishini ta'minlash zarur. Zotan, barkamol texnosferaning shakllanishi texnik ijod ob'ektlari sonining sezilarli darajada ko'payishiga va kompleksli takomillashtirish hamda o'zgartirish bo'yicha tubdan yangi vazifalarning paydo bo'lishiga olib keladi.

XULOSA

So'ngi paytlarda texnik haqiqat atamasi tobora ko'proq foydalanilmoqda. Ushbu konseptsianing turli talqinlari mavjud. Ushbu atama haqida munozaralarga bormasdan turib, texnik haqiqat haqida bilimga ega bo'lish mushkul. Texnik haqiqat – texnik voqelikni sun'iy tizimlarning tarkibiy qismlaridan biri sifatida ko'rib chiqish demakdir. Bunda tabiat va jamiyatni tarkibiy qismlari sifatida tabiiy va sun'iy tizimlar mutanosibliklari hisobga olinadi.

Texnik voqelik - bu ishlaydigan asbob-uskunalar, qo'llaniladigan texnologiya, ishlatiladigan materiallar, ishlab chiqarilgan mahsulotlar, shuningdek paydo bo'ladigan chiqindilar, rad etishlar, radiatsiya va boshqalarni o'z ichiga olgan yaxlitlikdir.

Texnik voqelik inson psixikasi va tafakkuriga teskari ta'sirni aks ettiradi va mavjud bo'lmagan tasvirlarining paydo bo'lishida namoyon bo'ladi. Texnik ijodda texnik voqelik - bu shaxs tomonidan bevosita yoki texnik mahsulotlardan foydalangan holda yaratilgan barcha moddiy ob'ektlar (va ularning ma'lumotlarini ko'rsatish) hisoblanadi.

REFERENCES

1. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжихатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажакдир. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(3), March, 2023.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(3), March, 2023.

3. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. *Globe Edit*.
4. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. *WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal*. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
5. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
6. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) Ўзбекистон тараққиётида коммуникация ва транспорт тизимини ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
8. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022). Жамиятнинг шаклланиши ва такомиллашувида бошқарув ва тарбия санъатининг ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (11), 359-365.
9. Salimov Baxridin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
10. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
11. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич. Йўлдошов Сардор Зокир ўғли. (2023). 61. Инсоният ҳаётидаги туб бурилишлар. *Innovative Technologies in Construction Scientific Journal*, 1(2992-8893).
12. Салимов, Б. Л. (2023). 51. ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ИККИ ЁҚЛАМА ТАЪСИРИ. *Inntechcon. uz*, 1(0000).
13. Salimov, B. L. (2023, May). NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. In *International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world"*. (Vol. 1, No. 2, pp. 5-10).
14. Salimov, B. L., Tursunov, S. R., & Haydarov, M. N. U. (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 1001-1007.